

Petr Jemelka: Reflexe environmentální problematiky v dějinách české a slovenské filosofie

Praha, Filosofia 2016. 245 s.

Najnovšia monografia Petra Jemelku sa venuje histórii českého a slovenského filozoficko-environmentálneho myslenia. Táto kniha je završením autorovho dlhodobého záujmu o vznik a vývoj českej a slovenskej environmentálne zameranej filozofie. Voľne nadväzuje na dve jeho predchádzajúce práce k tejto téme: *Environmentalismus v českém filozofickém myšlení 1. poloviny 20. století* a *Environ-*

mentalizmus a slovenská filozofia.¹ Vo svojej najnovšej publikácii sa autor pokúsil o prepojenie pohľadov na českú a slovenskú filozofickú scénu. Tento nový ponor do problematiky prináša i doteraz neznáme informácie a tým istú premenu pôvodného celkového hodnotenia situácie. Predstavuje českú a slovenskú environmentálnu filozofiu v dobových i systematických súvislostiach, s dôrazom na autorov, ktorí svojím myslením i voľbou témy dokázali prekročiť obvyklý dobový rámec. Je tak doplnením obrazu dejín autentického českého a slovenského filozofického myslenia.

V šiestich kapitolách recenzovanej knihy („Několik pohledů na nejstarší období“; „Vývoj v 19. století“; „Přelom století a následný vývoj“; „Od krásy přírody ke kritice civilizace“; „Válečná léta a další vývoj naší filosofie“; „Peripetie problému prostředí v období tzv. normalizace“) autor tematizuje ústrednú ideu svojej práce: Hoci je ekologická problematika predovšetkým politickým a ekonomickým problémom, dejinnofilozofická reflexia interpretácií vzťahu človeka a prírody nám môže ponúknuť pozoruhodné paralely, inšpirácie i varovania. Diferencia filozofických pohľadov (ekologický problém ako dôsledok odvratu od tradičných hodnôt, ako argument pre odmietnutie civilizácie a techniky či ako dôkaz rizikovosti ľudskej existencie) len svedčí o komplikovanosti tohto problému, ktorý nemá jednoduché riešenia (s. 210).²

Prvá kapitola ponúka prehľadný súhrn začiatkov environmentalizmu. P. Jemelka k nim v českom prostredí radí alegorický výklad morálky v encyklopédii P. Žídka, prvé systematické botanické práce T. Hájeka a A. Zalužanského a prvé vlastivedné syntetizujúce pokusy B. Balbína. V rámci slovenských novovekých dejín analyzuje prínos zakladateľov prvých botanických záhrad, autora slovenského názvoslovía rastlín J. Lyczea či encyklopedického diela M. Sentiványho.

Druhá kapitola Jemelkovej práce je dôkazom, že racionálne pátrať po koreňoch environmentalizmu možno až od polovice 19. storočia. Autor upozorňuje na úskalia prílišného historického optimizmu pri skúmaní východísk, koreňov a rozmerov skúmanej problematiky (s. 28). Na druhej strane však odmieta aj príliš skeptický pohľad na environmentálne filozoficky ladenú produkciu, ktorý naznačuje, že filozofia v 19. storočí na Slovensku neexistovala. V tejto súvislosti venuje P. Jemelka pozornosť D. Štúrovi, D. Slobodovi, J. L. Holubymu, H. Justimu a G. Pavaie–Vajnovi. Pre historiografiu slovenskej filozofie je nesporne zaujímavá aj časť o J. Záborskom. V českom prostredí sa Jemelka zameráva na hegeliana A. Smetanu, herbartizmus, českú fyziologickú školu rozvíjanú J. E. Purkyněm a jeho nasledovníkmi, český evolucionizmus. P. Jemelka je presvedčený, že „někteří z těchto autorů jsou natolik po-

1 Jemelka, P., *Environmentalismus v českém filozofickém myšlení 1. poloviny 20. století*. Brno, Masarykova univerzita 2002; Vývoj reflexe problému do 2. světové války. In: Jemelka, P. – Lesňák, S. – Rozemberg, A., *Environmentalismus a slovenská filozofia*. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2010.

2 Všetky stránkové odkazy v zátvorkách sa vzťahujú k recenzovanej publikácii.

zoruhodní originalitou svých myšlenek, že je právem můžeme označit za první průkopníky environmentálně filosofického myšlení, kteří v mnohém o řadu desetiletí předběhli dobu“ (s. 57). Avšak dodává, že bohužel nenašli pokračovatelův.

Tretia kapitola je venovaná obdobiu prelomu 19. a 20. storočia. Autor venuje pozornosť analýze filozofických argumentov v rámci kritiky redukcionizmu (V. Hoppe, F. Pelikán), pozitivistickej filozofie (A. Bláha, F. Pelikán) či v reflexiách evolucionizmu (R. Máša, J. Navrátil, I. Houdek, V. Mikuška, J. Lajčiak). Významnú časť vývoja environmentalizmu tvorila vitalistická filozofia – Emanuel Rádl, F. Mareš, E. Babák, F. Šamberg, J. Velenovský, J. Uzel. Reflexiu darvinovského evolucionizmu na Slovensku autor ilustruje na prácach zakladateľov slovenského inštitucionálneho filozofického myslenia – Igora Hrušovského a Svätopluka Štúra. V tejto kapitole analyzuje i nietzscheovské inšpirácie, ktoré tiež vniesli do českej filozofie environmentálny obsah.

V kapitole „Od krásy ke kritice civilizace“ autor práce nepúšťa zo zreteľa ani zdanlivo marginálne otázky týkajúce sa architektúry, ekofeminizmu, náboženstva a jeho vzťahu k prírode. Pozornosť venuje feministickému univerzalizmu A. Pammrovej, Maliarikovmu utopickému projektu oslobodenia ľudstva, názorom J. Čepa na vzťah pôdy–tradície–katolicizmu–mravnosti, idey techniky ako nástroja pre ovládanie prírody u D. Pecku a celostnému chápaniu zdravej krajiny u V. Úlehu.

Ťažiskovou časťou publikácie je kapitola „Válečná léta a další vývoj naší filosofie“. Táto časť práce je z viacerých hľadísk novších dejín českého a slovenského filozofického myslenia mimoriadne zaujímavá a prítlačivá. V prvom rade: téma environmentalizmu v takomto kontexte doteraz spracovaná nebola. Autor sa vracia do obdobia vojnového Slovenského štátu, v ktorom sa začal na stránkach existujúcich periodík závažný diskurz, a zdôrazňuje, že „rozhodne tedy nelze vystačit se zjednodušujícím tvrzením, že veškerá nemarxistická filosofická produkce v době Slovenského státu byla bezcenná a reakční“ (s. 129).

Autor práce tiež konštatuje, že na prvý pohľad vnútorne relatívne konzistentné obdobie 50. a 60. rokov minulého storočia, tzv. obdobie budovateľské, má svoju zložitú vnútornú skladbu. Na jednej strane tu dochádza k premene filozofie na apologetické potvrdzovanie mocenského rozloženia síl v spoločnosti, v ktorom je vzťah človeka a prírody chápaný v dobovom akceptovaní „mičurinovského paradigmatu v biológii“ (s. 1–134). Ide o zvýraznenie dominancie človeka nad prírodou, pričom jedným z autorov, ktorí sa tejto problematike aktívne venovali, bol A. Síracky. Na druhej strane, vo vnútri navonok monolitného komplexu marxisticko-leninskej filozofie dochádza k tzv. paradoxu 60. rokov (s. 140) a v rámci reformného marxizmu sa rozkrývajú dve ťažiskové orientácie: tzv. scientistická a antropologická. Navyše ani vo vzťahu k environmentálnej téme nemožno toto obdobie chápať ako šedivý kompaktný monolit. Jedným z filozofov, ktorí sa čiastočne venovali tejto téme, bol napríklad Svätopluk Štúr, o ktorom P. Jemelka píše, že „... jeho filosofická orientace volila spíše antropologická témata, ale právě od-

tud se Štúr dostal i k čiastočnému rozšírení perspektívy smerom k úvaze s náznakmi environmentálneho ladenia... Jako jeden z prvých autorů na Slovensku zde totiž Štúr otevřel pohled na komplex otázek, které dnešek nazývá globálními problémy“ (s. 145). Spomedzi ďalších teoretikov, ktorí v období 60. rokov prejavovali záujem o environmentálnu problematiku, autor vyzdvihuje Josefa Šafaříka a Igora Hrušovského.

Monografiu uzatvára kapitola „Peripetie problému prostredí v období tzv. normalizace“. Autor v nej poukazuje na to, že v dôsledku tzv. normalizácie, ktorá nastala po krátkodobom „uvoľnení“ na konci 60. rokov, sa filozofické práce opäť zideologizovali. Avšak zameriava sa len na názory teoretikov, ktorí sa v tzv. normalizačnom období dotkli environmentalistickej problematiky vo filozofickom kontexte: R. Šímu a hlavne R. Richtu, ktorý v roku 1966 publikoval prelomovú prácu *Civilizace na rozcestí*. Za priekopnícke a systematizujúce dielo P. Jemelka považuje aj prácu E. Duda *Vedeckotechnická revolúcia* (1974). Priamu reflexiu problematiky životného prostredia po prvý krát objavuje i na stránkach *Filozofického časopisu* (1977, 1979). Pri opise reflexií pochádzajúcich z oblasti disentu autor analyzuje najmä prístupy M. Šimečku, M. Kusého a L. Drožďa. K autorom disentu reflektujúcim túto tému by bolo určite vhodné zaradiť i J. Patočku a jeho texty o technike. Autor ho však spomína len v krátkosti (s. 194).

Monografiu nemožno uprieť viaceré pozitíva. Ide o prácu starostlivo premyslenú, kompozične vyváženú, argumentačne podkutú, čerpajúcu z rozsiahleho registra historických zdrojov a reflektujúcu celé spektrum autorov zaoberajúcich sa environmentálnou problematikou. Práca je bezpochyby prínosom k historiografii českej a slovenskej filozofie v úzko špecifikovanej oblasti environmentalizmu. Prináša viacero nových pohľadov a poznatkov na danú tému a vytvára kvalifikovaný a kompetentný výskumný základ pre ďalšie bádania. Treba dodať, že práca má priekopnícky význam aj pre budúcnosť komplexnejšieho multifokálneho výskumu v oblasti dejín českej a slovenskej filozofie, ale aj dejín politického myslenia.

Zuzana Palovičová